

İSTANKÖY KAZASI HAKKINDA 1909-1910 YILLARINA AİT 12 BELGE

Nejdet Bilgi*

Giriş

1) Belgeler: Burada yayınlanan 12 belge, 1909 yılının sonları ile 1910 yılının başlarına aittir. İçlerinde en eskisi 1 Kasım 1909, en yeni tarihlisi 2 Şubat 1910 tarihlerine aittir. Belgeler 9 Ekim 1909 (26 Eylül 1325) - 20 Şubat 1910 (7 Şubat 1325) tarihlerinde Cezayir-i Bahr-ı Sefid vilayetinin Rodos sancağı kazalarından İstanköy kaymakamlığı görevinde bulunan, Mehmed Reşid Şahingiray'ın özel evrakı arasında yer almaktadır.¹

Belgelerin 30 Aralık 1909 tarihlisi Dâhiliye Nezareti'ne, diğerleri Cezayir-i Bahr-ı Sefid valiliğine gönderilen yazıların suretleridir. Belge suretlerinin altında imza bulunmamakla beraber, Kaymakam Mehmed Reşid Şahingiray'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Suretlerin çıkarıldığı kâğıtlardan sadece bir tanesi "İstanköy Kaimmakamlığı Tahrirat Kalemî" antetini taşımaktadır. Kâğıtlar 33x21 cm boyutlarındadır. Suretler muhtemelen bir kâtip tarafından, tarih sırası gözetilmeksizin orijinallerinden aktarılmıştır. Çünkü aynı kâğıda, arkalı önlü ve kronoloji esas alınmaksızın farklı tarihli belgelerin suretleri çıkarılmıştır. Yazı karakteri itibariyle suretlerin aynı kişi –muhtemelen bir kâtip- tarafından çıkarıldığı düşünülmektedir.

2) Kaymakam: Belgeleri oluşturan Kaymakam Mehmed Reşid Şahingiray, 1873 Kafkasya doğumlu olup, Askeri Tıbbiye'de öğrenciler tarafından 1889 yılında kurulan Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ilk kurucularındandır. Haydarpaşa Hastahanesi'nde hekimlik yaparken, 1897 yılında Jön Türklere mensup olduğu anlaşılacak şekilde Trabluşgarp'a sürüldü. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanının ardından İstanbul'a döndü. Bir süre sonra, askeri hekimliği bırakarak idareciliğe geçti. Çeşitli yerlerde kaymakamlık, mutasarrıflık ve valilik görevlerinde bulundu. Mondros Mütarekesi'nden sonra Diyarbakır valiliği sırasındaki Ermeni tehciri uygulamalarından dolayı tutuklandı. Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanması başlamadan, hapisshaneden firar etti. Firarda yakalanmak üzere iken, 6 Şubat 1919 tarihinde intihar etti.²

* Yrd. Doç. Dr., *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*.

¹ Belgelerin orijinalleri 1992 yılında Mehmed Reşid Şahingiray'ın torunu Turan Muşkara (1922-6 Haziran 2003) özel arşivinde bulunmaktaydı. Belgelerin kopyalarını almama izin verdiği için kendisini rahmetle anıyorum.

² Nejdet Bilgi, *Dr. Mehmed Reşid Şahingiray'ın Hayatı ve Hatıraları*, Akademi, İzmir 1997, ss. 7-40.

Mehmed Reşid Şahingiray'ın askeri hekimlikten ayrıldıktan sonra, idarecilikteki ilk görevi İstanköy kaymakamlığıdır. Bu göreve 9 Ekim 1909 tarihinde, 2.500 kuruş maaşla tayin edilmiştir. Mehmed Reşid, 13 Şubat 1910'da 5.000 kuruş maaşla, terfi ettirilerek Trablusgarb Vilâyeti'nin Hums Sancağı mutasarrıflığına tayin edildi. 14-20 Şubat 1910 tarihlerinde, İstanköy kaymakamlığını yarım maaşla vekâleten yürüttü.³ Burada yayınlanan belgelerin asılları olan yazışmalar, yaklaşık 5 ay süren İstanköy kaymakamlığı sırasında oluşturulmuştur.

3) İstanköy: İstanköy adası Kanunî'nin Rodos seferi sırasında 5 Ocak 1523 tarihinde fethedilmiştir.⁴ XVI. Yüzyılda İstanköy Rodos sancağına bağlı kazalar arasındaydı.⁵ Tanzimat'ın ilanının ardından yapılan idari düzenlemelerde İstanköy Cezayir-i Bahr-ı Sefid Eyaleti'nin kaymakamlıkları arasında yer almıştır.⁶ 1849 yılında Cezayir-i Bahr-ı Sefid Eyaleti yeniden düzenlendi ve eyalet Rodos, Sakız, Midilli, İstanköy ve Kıbrıs sancaklarından oluşturuldu.⁷ Yani İstanköy de sancak merkezi yapıldı. 1859 yılında eyaletin merkezi Rodos'tan Midilli'ye taşınmış ve İstanköy kaza olarak Sakız'a bağlı kalmıştır.⁸ 1864 Nizamnamesi ile yapılan değişiklikler çerçevesinde, Cezayir-i Bahr-ı Sefid 1867 yılında vilayete dönüştürüldü. Bu çerçevede İstanköy de sancak merkezi yapıldı. Bir süre sonra sancağın merkezi İstanköy'den Limni'ye taşındı.⁹

1877 düzenlemesiyle İstanköy, Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilayeti'ne bağlı beş sancaktan biri durumundaydı.¹⁰ İstanköy 1878'de yeniden kaza olarak Sakız sancağına bağlandı.¹¹ 1879'da yapılan değişikliklerle İstanköy kazası Sakız'dan alınarak Rodos sancağına bağlandı.¹² 1880 yılında vilayet merkezi Rodos'tan Sakız adasına taşındı.¹³ 1887'de Rodos tekrar vilayet merkezi oldu. İstanköy kazası ise Sakız sancağı kazaları arasında yer aldıysa da, ertesi yıl Sakız mutasarrıfı Namık Kemal'in olumsuz görüşüne rağmen, tekrar Rodos sancağına bağlandı.¹⁴ İstanköy bu idari konumunu 1912 yılında İtalyan işgaline girene kadar sürdürdü. İstanköy, adalar içinde İtalyanlar tarafından son işgal edilen adadır ve işgal tarihi 20 Mayıs

³ Bilgi, *Dr. Mehmed Reşid Şahingiray*, s. 20.

⁴ Ali Fuat Öreñç, *Yakındönem Taribimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006, s. 49.

⁵ *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, Ed. Cevdet Küçük, SAEMK, Ankara 2001, s. 19.

⁶ Öreñç, *Yakındönem Taribimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 67.

⁷ *Ege Adalarının Egemenlik*, s. 23.

⁸ Öreñç, *Yakındönem Taribimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 69-70.

⁹ *Ege Adalarının Egemenlik*, s. 23.

¹⁰ Öreñç, *Yakındönem Taribimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 119.

¹¹ Öreñç, *Yakındönem Taribimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 120.

¹² Öreñç, *Yakındönem Taribimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 121, 207.

¹³ Öreñç, *Yakındönem Taribimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 122.

¹⁴ Öreñç, *Yakındönem Taribimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 123-124.

1912'dir.¹⁵

1910 yılında Cezayir-i Bahr-ı Sefid valiliği görevinde Mehmed Reşid Paşa bulunuyordu.¹⁶ Muhtemelen Mehmed Reşid Şahingiray'ın kaymakamlık döneminde de aynı vali görev yapıyordu. Rodos ve on iki adanın işgal edildiği tarihte vilayetin valisi ise Ali Subhi Bey'dir. Ali Subhi Bey İtalyan işgalini protesto etmekle beraber, direnecek durumda olmadığını belirttiikten kısa bir sonra İtalyanlara esir düşmüştür.¹⁷

Yüzölçümü 287,2 km² olarak belirlenmiş olan İstanköy adası¹⁸, adalar arasında Müslüman nüfusun oran itibarıyla en fazla olduğu yerlerden birisidir.¹⁹ İstanköy'e daha önce Anadolu ve Arabistan'dan nüfus nakledilmiş, 1849'da aynı uygulamanın Rodos için de yapılması düşünülmüştür.²⁰

İmparatorluğun ilk genel nüfus sayımı kabul edilen 1830/1 sayım sonuçlarına göre, İstanköy'ün toplam erkek nüfusu 3.194'tür. Bu nüfusun 1.356'sı Müslüman, 1.838'i Gayrimüslim'dir.²¹ 1879'da İstanköy'ün İncirli nahiyesi ile birlikte toplam 17.000 nüfusu bulunuyordu.²² 1881/2-1893 Osmanlı nüfus sayımı sonuçlarına göre Sakız sancağına bağlı bulunan İstanköy kazasının toplam nüfusu 13.015'dir. Bunun 2.439'u Müslüman, 10.459'u Rum, 117'si Yahudi nüfustur.²³

Yayınladığımız belgelerden 25 Ocak 1910 tarihli (Belge 6) kaymakam İstanköy'ün yaklaşık toplam nüfusunu 15.000, Müslüman nüfusu 4.000 ve Rum nüfusu 11.000 olarak veriyor.

İstanköy'de bu tarihlerdeki son nüfus hareketine, 1897 yılında Girit'te çıkan isyan dolayısıyla şahit oluyoruz. İsyandan kaçan Müslüman nüfusun bir kısmı Rodos ve İstanköy adalarına getirilmiştir.²⁴ 1904 yılına gelindiği halde bu göçmenlerin evlerinin inşasına başlanmadığına dair şikâyetler ortaya çıkmış ve ancak 1907 yılında, hem Rodos ve hem de İstanköy'de yeni evler yaptırılmış, yeni köy ve mahalleler kurulabilmiştir.²⁵

¹⁵ Necdet Hayta, "Rodos ile 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5, Ankara 1994, s. 136; *Ege Adalarının Egemenlik*, s. 9.

¹⁶ Öreñç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 333.

¹⁷ Hayta, "Rodos ile 12 Ada'nın", s. 137; Öreñç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 163.

¹⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Kos> (erişim 21.06.2016)

¹⁹ Öreñç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 201.

²⁰ Öreñç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 95, 231.

²¹ Kemal H.Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt, İstanbul 2003, s. 154.

²² Öreñç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 121, 207.

²³ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 170-171. Kitapta hesaplama hatası yapılarak toplam nüfus 12.965 olarak gösterilmiştir.

²⁴ Öreñç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 195, 236.

²⁵ Öreñç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 238.

Adalar açısından en önemli sorunların başında ulaşım ve haberleşme gelmektedir. 1867 yılında adalar arasında ulaşımı sağlamak için, 15 gün arayla işleyecek olan bir vapur tahsisi talep edilmişse de bu gerçekleşmemiştir.²⁶ Yüzyılın sonlarına doğru bazı vapur şirketleri, 15 günde bir kıyı ve ada limanlarına uğrayarak yolcu ve haberleşme ihtiyacını karşılamaya çalışmaktaydı.²⁷

İtalya'nın Trablusgarb harekâtından kısa bir süre önce, adalar arasında telgraf hattı çekilmesi projesi kararlaştırılmış ve tahsisatı da ayrılmıştı. Bunların arasında Sömbeki-Bodrum-İstanköy ve İstanköy-Kalimnoz hatları da yer alıyordu. Ancak işgalle birlikte bunlar gerçekleşemedi.²⁸

1903 yılına ait Cezayir-i Bahr-ı Sefid Salnamesi'ne göre, adanın merkezi olan İstanköy kasabasının kuzey-doğusunda bir liman ve arkasında bir mendirek bulunmaktadır. Mendirekte de bu tarihlerde temizlik yapılmaktadır.²⁹

Aynı salnameye göre İstanköy kazasında buğday, arpa, susam, darı, sarımsak, soğan, nohut, pamuk, üzüm, kavun, karpuz, zeytin, incir, kayısı, armut, elma, badem, zerdali, erik, mandalina, portakal, limon ve turunc yetiştirilmektedir. Adada beslenen hayvanlar ise karasığır, kısrak, beygir, ester, merkep, koyun, keçi ve kovan arısı olarak belirtilmektedir.³⁰

A. Belge Özetleri

Belge 1 Özeti:

1 Kasım 1909 tarihli belge, kaymakam tarafından vilayete yazılmış. Baş kısımdaki özete göre, İstanköy'ün liman ve mendireği bataklık haline geldiğinden temizlenmesi için bir tarak dubası isteği hakkındadır.

Belgeye göre; limanla ilgili olarak 40 imzalı bir dilekçe ile vilayete başvurulmuş ve vilayet de bunu kaymakamlığa havale etmiştir. Kaymakamlık da gerekli incelemeyi yaptırdığını belirtmektedir. Daha başlangıçta 21 Mart 1909'da kaza idare meclisi tarafından düzenlenerek Rüşumat İdaresi'ne verilen mazbata ve son olarak Karantina Memurluğu'nun kararı ve buna dayanarak alınan kararın liman meselesine yeterince açıklık getirdiği belirtilmektedir. Fakat kaymakam kendi izlenim ve incelemelerinden doğan değerlendirmesini sunmak istediğini belirterek özetle şunları söylüyor: Öncelikle liman denilen yerin liman değil mendirek olduğunu, hiçbir zaman büyük gemilere uygun olmadığını 15 yıldır temizlenmediği için bataklık haline geldiğini, dolayısıyla hem gemilerin mendireğe yanaşabilmesi, hem de kasabanın pis kokulu havasının düzeltilmesi için bir tarak dubası ile temizlenmesinin gerekli olduğunu belirtiyor. Ardından limanın girişinden kale

²⁶ Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, 343.

²⁷ Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, 344.

²⁸ Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 352.

²⁹ *Cezayir-i Bahr-ı Sefid Salnamesi 1321*, Yirminci Defa, Matbaa-i Vilayet, Rodos, s. 229.

³⁰ *Cezayir-i Bahr-ı Sefid Salnamesi 1321*, s. 230.

bedenine bitişik olan kısmın da akıntıya engel olduğu için temizlenmesi gerektiğini ilave ediyor. Sonra da halk tarafından valiliğe verilen toplu dilekçeye değiniyor. Bunu düzenleyenin Giridli Fuad isminde birisi ve imza sahiplerinin de yakınları olduğunu belirtiyor. Derdinin de mendirek karşısındaki büyük binasını Karantina veya Rüsumat'a iyi bir fiyatla kiralamak olduğu, bunun için kaba kuvvete ve hakarete başvurduğu ve bundan dolayı yargılanmakta olduğunu belirtiyor. Son olarak Vilayet Umumi Meclisi'nin aldığı halktan para toplanarak tarak dubası alınması ve limanın temizliği yapıldıktan sonra da satılması kararının yanlışlığına değiniyor. Gerekçe olarak da genel sağlığı koruma görevinin hükümete ait olduğunu, zaten yoksul olan halktan para toplanarak temizlik yapılmasını istemenin, zor olanı temenni etmek olduğunu belirtiyor ve konunun Bahriye Nezareti'ne başvurularak çözümlenmesini istiyor.

Belge 2 Özeti:

Belge, kaymakam tarafından 30 Aralık 1909 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazılmış. Yazının ekinde Aydın Vilayeti'ne sunulan yazışmanın bir suretinin yer aldığı belirtiliyor. Bu surette de yer aldığı belirtilerek İstanbul'da telgraf hattı bulunmadığı gibi bütün haberleşme ve ulaşımın Hacı Davud ve Yunan şirketleri vapurlarıyla sağlandığı vurgulanıyor. Bu vapurlar da küçük, yavaş ve eski olmalarının yanında düzensiz işledikleri için idari ve ticari bakımdan büyük sıkıntılar çıkarmaktadırlar. Bu durumun sebep olduğu zarara örnek olarak üzüm mahsulü gösterilmektedir. İstanbul'da en çok üzüm yetiştirildiği, ürünün çoğunun taze olarak kayıklarla İskenderiye'ye gönderildiği, fakat telgraf hattı bulunmadığı için ya düşük fiyatla satıldığı ya da çürüdüğü vurgulanmaktadır. Bu durumun diğer ürünler için de geçerli olduğu belirtilmektedir.

Telgraf hattı bulunmamasının siyasi ve idari mahzurlarına da değinilerek, acil bir haberleşmenin bile ancak iki-üç günde ve Bodrum üzerinden gerçekleşebildiği, bu yüzden körfezlerdeki kaçakçılığın engellenemediği, bu yolla ülkeye kaçak silah ve mühimmat sokulduğu ve ormanları tehdit eden çam kabuğu ihracatının yapıldığı belirtiliyor. Ayrıca vapurların düzenli gelmedikleri, İstanbul'a uğrayacağını ilan ettikleri halde uğramadıkları, dolayısıyla yolcu ve ticari eşya ulaşımı ile haberleşmenin düzensizliğinin verdiği zararın da büyük olduğu belirtiliyor. Devamında, halkın başvurusu üzerine daha önce valiliğe durumun anlatıldığı ve valilikten konunun 1326 (1910-1911) bütçesine dâhil edildiği cevabının verildiği belirtiliyor. Kaymakam yazının sonunda, konunun önemi dolayısıyla masrafi sonraki yıla mahsup edilerek inşaata başlanmasını gerekli görüyor. Telgraf, posta ve vapur şirketleri hakkındaki isteklerinin dikkate alınarak ilgililere şiddetli tebligat yapılmasını İstanbul halkı adına rica ediyor.

Belge 3 Özeti:

15 Ocak 1910'da vilayete gönderilen yazının özetinde, çam kabuğu kaçakçılığının önlenmesi için, etkili tedbirler alınması hakkında olduğu belirtiliyor.

Belgede Anadolu sahilleriyle İstanköy, Sömbeki, Kastaboz ve Şıra limanlarına bağlı kayıkların orman memurlarının yardımıyla çam kabuğu kaçırdıkları, karakol gemisi bulunması halinde bunların yirmiden fazlasının yakalanabileceğinin aynı gün İstanköy Liman Riyaseti'nden bildirildiği ve durumun şifreli telgrafla vilayete iletildiği belirtiliyor. Devamında, ülkenin sınırlı miktardaki ormanlarının böyle memurlar yüzünden tahrip olduğu, sadece kaçırılan kabuklara el konmasından ibaret cezanın etkisiz kaldığı, ormanların korunması için iyi memurlar tayini ve etkili önlemler alınması gerektiği, dolayısıyla şu Meşrutiyet döneminde bu olumsuzlukların düzeltilmesi için gereğinin yapılması valilikten isteniyor.

Belge 4 Özeti:

Vilayete yazılan 30 Ocak 1910 tarihli belge, yine çam kabuğu ve kaçakçılıkla ilgili. Belge özetinde, Geyve körfezinde Reji vapuru tarafından 4 kayığın yakalanmasına ilişkin olduğu belirtiliyor.

Belgede, İstanköy'e bakan Anadolu sahillerinde yerli ve yabancı kayıklarla çam kabuğu kaçakçılığı yapıldığının 15 Ocak 1910'da bildirildiği, iki gün sonra verilen cevapta İzmir'deki Fuad vapurunun İstanköy'e gönderildiğinin belirtildiği, vapurun henüz gelmemekle beraber, 26 Ocak 1910 tarihinde Midilli'ye bağlı Reji vapurunun iki seferde dört kayık yakaladığı, çok sayıda boş kayığa tesadüf ettiği, bunların kaçak mallarını kıylara gizlediklerinin tahmin edildiği belirtiliyor. Devamında köylülerin cehalet ve menfaate düşkünlükleri, korucuların müsamaha veya katılımları yüzünden ormanların günden güne tahrip edildiği, etkili önlemlerin alınmadığı ilave ediliyor. Çözüm olarak, İstanbul'da onarılmış olan San'a vapurunun az masrafla büyük fayda sağlayacağı için ve ayrıca yönetimin istikrarı bakımından İstanköy'e gönderilmesi talep ediliyor.

Belge 5 Özeti:

1 Aralık 1909 tarihli olup vilayete gönderilen belgenin özetinde, İstanköy'ün gelişmesi hakkında yorum ve istekleri kapsadığı belirtilmektedir.

Anadolu'ya üç mil kadar yakın olan İstanköy'ün ziraate elverişli olduğu, eski yönetimin kayıtsızlığı yüzünden ilerleyemediği, arazisinin kıymetli olmasına rağmen halkın ziraat tekniklerini bilmediği, sularının lezzetli ve yoğun olduğu fakat kullanılmadan denize aktığı belirtiliyor. Adanın eskiden 35-40 bin nüfusu beslediği gibi köylünün cebine para da girebildiği halde, bugün 14 bin kişiyi geçindiremediği ve 15-20 bin liralık un getirtmek zorunda kaldığı vurgulanıyor. Ardından halkın Meşrutiyet'ten yararlanarak ziraati geliştirmeyi arzulamasına rağmen çift sürmek, harman dövmek ve tarlaların çevresine duvar çekmekten başka girişim fikrine sahip olmadığı belirtiliyor. Dolayısıyla, çiftçilerin aydınlatılması için Rumeli muhacirlerinden hiç olmazsa 500 ailenin adaya gönderilmesi isteniyor. Bunun, ülkenin selameti ve milletin saadeti için gerekli ve hayati bir mesele olduğu, adanın 1/3 oranında ve düşük seviyede olan Müslüman nüfusu bakımından ve siyaseten vatana hizmet edilmiş olacağı vurgulanarak, gereği talep edilmektedir.

Belge 6 Özeti:

Belge 25 Ocak 1910 tarihli olup vilayete yazılmıştır. Belgede, kaymakamlığın daha önce gönderdiği yazışmalardaki 500 Rumeli muhaciri talebine ilişkin izahat yapılmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede öncelikle adanın neresinde, ne kadar boş arazi bulunduğu ve aile başına düşen arazinin geçimlerini temine yeterli olup olamayacağını tespiti için tapu kalemine yazıldığı belirtilmektedir. Alınan cevapta boş arazilerin yerlerinin muhtelif olduğu, Hazine'ye ait olanlarının toplam 271 dönüm tuttuğu, fakat adanın başka yerlerinde tespiti yapılması gereken boş arazilerin de bulunduğu belirtilmiştir. Ancak bu arazilerin tespiti için yerinde inceleme gerektiği vurgulanıyor.

Yazının devamında mevcut duruma göre davranıldığı ve geçmişten ders alındığı belirtilerek, Avrupa'da bir devletin egemenliğinin, nüfusunun dinen bağlılığıyla ilişkilendirildiği, Girit'in son zamanlardaki elim durumunun göz önünde bulundurulmakta olduğu ve adaların durumuna bundan ders alınarak bakılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. İstibdad döneminde İslam unsurunun eğitim ve gelişmesinin engellendiği, atalarından miras kalan topraklarda cehalet içinde ve gelişmenin en alt derecesinde bulunduğu belirtiliyor. Meşrutiyet'in ise bütün unsurları gelişme yolunda serbest bırakarak rekabete yönelttiği vurgulanıyor.

İstanköy'de yaklaşık on bir bin Hristiyan nüfus içinde İslamların ancak dört bin civarında ve cehalet içinde ve yok hükmünde olduklarını belirtiyor ve bunun siyasi güce etki edeceğine vurgu yapıyor. Dolayısıyla gelecek için şimdiden düşünülecek iki nokta bulunduğunu, birisinin eğitim, ikincisinin ise nüfusun çoğaltılması olduğu belirtiliyor. Kaymakam bu meseleyi adaya geldiğinden beri eşrafla görüştüğünü ve kabul gördüğünü belirtiyor. Hatta bazılanının gelen muhacirlere arazilerini terk etmeyi dahi vaadettiklerini söylüyor. Sonuç olarak 500 kadar Rumeli muhacirinin iskânına hazır olduklarını ve gelenlerin her türlü ihtiyacının karşılanacağını belirtiyor.

Belge 7 Özeti:

Belge 6 Aralık 1909 tarihinde vilayete hitaben oluşturulmuştur. Başlangıcında Dâhiliye Nezaretî'nin 4 Aralık 1909 tarihinde gönderdiği yazıya cevap olarak yazıldığı belirtilmektedir. Yazıda İstanköy kazasının haberleşme işinin eski dönemde 750 kuruş maaşlı bir tahrirat kâtibi ile ve çok sayıda yetkisiz yardımcıları tarafından yürütüldüğü belirtildikten sonra, resmi evrakın yetkili olmayanların ellerinde bulunmasının yönetim açısından sakıncalı olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle İncirli nahiyesi kâtibinin geçici olarak kaza merkezinde görevlendirildiği belirtilmektedir. Devamında, düzeni sağlamak için başvurulmuş tensikat, yani görevli sayısını azaltma işlemi sonucunda diğer memurların maaşları artırıldığı halde, tahrirat kâtipleri maaşının 400 kuruş olarak belirlenmesi yanlış bulunuyor. İstanköy'ün diğer kazalardan daha önemli ve adeta liva seviyesinde yoğunluğa sahip olması nedeniyle, buradaki tahrirat kâtibinin yoğunluk ve birden fazla görevi dolayısıyla maaşı yetersiz ve adaletsiz bulunuyor.

Sonuç olarak, tahrirat kâtibi maaşının hiç olmazsa eski seviyesine çıkarılması ve yanına da uygun bir maaş ile yardımcı tayini istenmektedir.

Belge 8 Özeti:

Belge 8 Kasım 1909 tarihli ve 2 Ekim 1909 tarihli vilayetten gönderilen telgrafa cevap olarak yazılmıştır. Hükümet konağının eskiliği, yetersizliği ve kullanışlı olmayışı ile ilgilidir. Belgeye göre hayli zaman önce inşa edildiği belirtilen İstanköy hükümet konağı köhne durumdadır ve yetersizdir. Bu yüzden devlet dairelerinin çoğu farklı yerlerde. Konağın bazı odaları hiç ışık almamaktadır. Tutukevi de yeni dönemden beklenen adalet ve intizamdan yoksun ve sağlık şartları açısından mikrop yuvası gibidir. Dolayısıyla mahkemeyi ve diğer devlet dairelerini kapsayan, modern ve sağlıklı bir hükümet konağı planı hazırlanması için, vilayet bünyesinde görevli mühendislerden birisinin gönderilmesi istenmektedir.

Belge 9 Özeti:

Belge 25 Ocak 1910 tarihli olup vilayete hitaben yazılmıştır. Belgede kaymakam, daha önce 8 Kasım 1909 tarihinde gönderdiği yazıda, İstanköy hükümet konağının yıkılan istibdada bir örnek gösterilebileceğini söylediğini belirttikten sonra, konağın girişinden itibaren oraya buraya kayıtsızca yayılmış tutukluların arasından geçildiğini, merdivenin yıkılmaya yüz tutan duvarları dolayısıyla üst kata yağışlı havalarda şemsiye ile çıkıldığını, burada hükümet dairelerini oluşturan üç küçük bir büyücek oda bulunduğunu, bunların eski han koşullarına benzediğini söylüyor. Hükümet konağına gelenler jandarmalar ile tutukluların aynı katta olduklarına hayret ettiklerini, üst kattaki işler sırasında alt kattan çirkin sözlere şahit olunduğunu, dolayısıyla idarenin nizam ve intizamının bulunmadığını, ziyarete gelenlerin hükümetin şanına yakışmayan manzara ve sözlere şahit olduklarını ve bir an önce binayı terk etmek istediklerini, bunun da milliyet yönünden iç yaralayıcı olduğunu belirtiyor. Eğer hükümet konağı yenilenmeyecekse şimdilik eskiden kalma idare-i maslahat kuralına uyularak, bazı zorunlu tamiratın yapılarak mefruşatın biraz düzeltilmesinin gerekli olduğu belirtiliyor. Memurların da geçim derdinde oldukları için, halk nazarında düşkün durumdan kurtarılmasını gerektiği vurgulanıyor. Ayrıca maliyeye mefruşat için 500 kuruş tahsis edilirken dâhiliyeye sadece 100 kuruş tahsis edildiğini, bununla bir iş görülemeyeceğinden, Meclis-i İdare, tahrirat kalemi, nüfus gibi göze çarpan ve resmi işlemlerin yoğunlaştığı odaların uygun şekilde getirilmesi için, mefruşat tahsisatının yükseltilmesi istenmektedir.

Belge 10 Özeti:

12 Ocak 1910 tarihli belge vilayete yazılmış olup, eğitim bütçesi yararına düzenlenen piyango ile ilgilidir. Belgede, İstanköy’de ilkökul seviyesindeki okulların öğretmen maaşları ve masraflarıyla ilgili açığın kapatılması için kaymakam başkanlığında piyango düzenlenmesi maksadıyla bir talimatname hazırlanmış ve bir pusula ile vilayete sunulmuş olduğu belirtilmekte ve bunun vilayetin 25 Ekim 1909 ve Dâhiliye Nezareti’nin 25 Eylül 1909 tarihli yazılarına uygun olarak yapıldığı ilave

edilmektedir.

Belge 11 Özeti:

2 Şubat 1910 tarihli belge vilayete yazılmıştır ve piyango düzenlenmesine izin verilmesi hakkındadır. Belgede 12 Ocak 1910 tarihinde, kazanın eğitimine sarf edilmek üzere piyango düzenlenmesi için başvuru yapıldığı, piyango için hazırlanan talimatnamenin dördüncü maddesinin Maarif Müdüriyeti'nin isteği doğrultusunda eğitim komisyonunda tekrar değerlendirildiği, bunun için belediyeden ruhsat alınması gerekmediğine ve maksada uygun olduğuna karar verildiği, biletlerin sadece İstanbul'da satılmasının sonuç getirmeyeceği, piyango'nun eğitime önemli katkı sağlayacağı ve bunun için şiddetle ihtiyaç hissedilen piyangoya, bir an önce izin verilmesi istenmektedir.

Belge 12 Özeti:

Vilayete yazılan belge 17 Kasım 1909 tarihlidir. Özetinde haksız kazanç yoluyla ortaya çıkan zulümlere etkili önlemler alınması hakkında olduğu belirtilmektedir. Belgede 9 Kasım 1909 tarihinde vilayete tebliğ edilen 24 Ekim 1909 tarihli Dâhiliye Nezareti'nin yazısının kaza idare meclisinde detaylı bir incelemesinin yapıldığı belirtildikten sonra, Ziraat Bankası'ndan yoksul köylülerin hakkıyla yararlanabilmeleri için banka işlemlerinin kolaylaştırılması gereğine vurgu yapılmaktadır. Kredi işlemlerinde müteselsil kefalet ve köy ihtiyar heyetinin onay ve kefaleti yönteminin sürdürülmesi halinde selem (peşin para ile veresiye satmak) ve rühun (rehin vererek satmak) uygulamalarının önünün alınamayacağı belirtilmektedir. Köylerdeki ihtiyar heyetlerinin zaten yoksul köylüleri baskı altında tutan kişiler olduklarından, köylüye kefil olmak istemedikleri vurgulanmaktadır. Bu nedenle bu heyetlerin Meşrutiyet hükümetinin kurmak istediği adalete uygun olarak köylülerin güvenini kazanmış, köylünün mutluluğu ve refahı için çalışacak, dürüst ve ziraat ehli olanlardan seçilmesi gerekli görülmektedir. Bu kişilerin köylülerin bankadan aldıkları para ve tohumluktan kefalet adı altında birşeyler koparmak istedikleri belirtiliyor. Hükümetin aşar vergisini toplarken Ziraat Bankası hissesini de toplayabileceği ve köylülerin onar veya yirmişer kişilik müteselsil kefaletle birbirlerine kefil olmaları ve ihtiyar heyetinin de bunların yalnızca tarımla uğraştıklarını onaylamaları şeklinde, kredi işlemlerinin basitleştirilmesiyle, köylünün bankadan her zaman yararlanabileceği belirtiliyor. Böylece köylünün sırtından geçenlerin zulümlerinin kırılacağı, selem veya rühun cinayetinin zamanla ortadan kalkacağı, hem köylüleri teftiş ve inceleme hem de idare meclisindeki görüşmelerde bu noktalarda birleşildiği belirtilmektedir.

B. Belgelerin Çeviriyazıları

Belge 1:

B

Vilayet-i Celile'ye yazılan 194 numaralı fi 19 Teşrin-i evvel 325 [1 Kasım 1909] tarihli tahrirat suretidir.

“Hülasa”

Bataklık halini almış olan mendirek veya limanın tathiri için bir tarak dubasının celbi hakkındadır.

Makam-ı celil-i vilayetten havale buyurulan kırk imzalı arzuhal üzerine tedkikat ve tahkikat icra edildi. Liman meselesi hakkında 8 Mart sene 325 [21 Mart 1909] tarihinde Meclis-i İdare-i Kaza tarafından tanzim ve Rüşumat İdaresi'ne verilen bir numrolu mazbata ile bu kere Karantina Memurluğu'nun tavrı üzerine verilen aynı mealdeki karar arz-ı mahzara cevab-ı kâfi ise de bendeniz de meşhudat ve tedkikâtıma istinaden arz-ı mütalaat etmek istiyorum:

Liman denilen mahal esasen liman değil bir mendirekdir. Binaenaleyh hiç bir zaman büyük sefineler ile vapurlar için bir mersa olamaz. Limanın medhali yirmi beş otuz metro darlığında olup gemilerin muhalif havalarda manevralar yaparak girebilmeleri müşkildir. Bu mendirek veya liman onbeş senedenberi taranmamış ve temizlenmemiş olduğundan bataklık halini almış ve hususiyle garb sahili yirmi otuz metro içerüye doğru tamamıyla sığ ve yosun cinsinden nebatât-ı miyahiye ile mesturdur. Kasabanın en ziyade havasını ihlal eden esbabdan birisi bu mendireğin teşkil eylediği taaffünat ve tasa'udat olup gerek sıhhat-i umumiye nokta-i nazarından ve gerekse küçük gemilerin sahile serbest yanaşabilmeleri için behemehâl bir tarak dubası gönderilerek tathiri ve bataklıkın izalesi ehem ve elzemdir.

102

Medhaldeki rıhtımlardan kal'a bedenine muttasıl bulunan kısmı da limanda cereyan-ı miyaha mani ve bataklıkın suhulet-i tahassulüne hadim olduğundan orası da açılıb tevsi' olunmalıdır. Bervech-i maruz bu mendirek taraklanub çağlak izale edilse bile tonilato itibariyle büyük demir(?) kesimleri ziyade olan büyük gemilerle vapurlar için emin bir mersa olamaz. Bahusus limanda birkaç sefine bulunacak olur ise dönmek ve girüb çıkmak için epey bir mesafeye muhtac olan sefinelerin ve hele vapurların manevra yapabilmeleri imkânsız gibidir. Maamafih meselenin bu cihetini tenvir etmek bahriye erbab-ı ihtisasına aid olduğundan fikr-i acizanemin katiyyen musîb olduğunu iddia edemem.

Arz-ı mahzara gelim: Bunu tertib eden Giridli Fuad isminde bir zat olup melfufen mütekaddem pusulada gösterildiği vechile imza eshabının bir kısmı kendi akraba ve taallukatından ve diğer kısmı da bakkal kayıkçı makulesi eşhasdan ibarettir.

Mendirek karşısında geçen sene işтира etmiş olduğu büyücek bir haneyi Karantina veya Rüşumat dâirelerinden birisine iyi bir meblağ mukabilinde kiralamak ve bu vechile mezkûr haneyi şereflendirmek gibi bir maksadla bu meseleyi icad eylediği burada maruz ve mütevatırdır. Yine bu sebebden Karantina memurunu darb ve Kaimmakam-ı Sâbık Salih Efendi'yi alâ-melâinnas tahkir eylediği ve taht-ı muhakemeye alınmış olduğu anlaşılmışdır.

Maruzatıma nihayet vermezden evvel yine bu liman hakkında Vilayet-i Celile Meclis-i Umumisi'nde verilen karar hakkında nazar-ı dikkat-i devletlerini celb

etmek isterim. Kasabanın havasını ve binaenaleyh sıhhat-ı umumiyesini ihlal ve bir menba'-ı taaffün ve emraz teşkil eden İstanköy liman veya mendireğinin tathiri hakkında evvelce komisyon-ı mahsus tarafından verilen mazbata Meclis-i Umumi'de taht-ı tezekkür alınarak "ahali tarafından iki bin lira kadar iane toplanarak bir tarak dubası celbi ve ameliyat-ı tathiriye hitam buldukdan sonra mezkûr dubanın fûruhtu" mealinde re'y ve karar verilmiş. Halbuki sıhhat-ı umumiye mütekeffil ve zâmin olan hükümet olub bu gibi bir emr-i azimde ahaliden iki üç bin lira talebde bulunmak muhâli temenni etmek demektir. Ahalinin fakr u zarureti nazar-ı itibara alınmayarak verilen bu kararın tatbiki gayr-i kabil olduğundan memleketin sıhhat ve selametine taalluk eden bu meselede Bahriye Nezaret-i Celilesi'nin muavenet ve himmetine müracaatdan başka çare yoktur.

Binaenaleyh bir tarak dubası irsali hususunun Bahriye Nezaret-i Celilesi'ne tahrir ve işarı menut re'y-i ali-i hazret-i vilayetpenâhileridir olbabda.

Belge 2:

B

İstanköy Kaimmakamlığı

Tahrirat Kalemi

Aded 475

Dâhiliye Nezaret-i Celilesi huzur-ı sâmisine

Devletlu efendim hazretleri

Sureti leffen takdim kılınan istidadan ve bunun leffiyle Aydın Vilayet-i Celilesi'ne takdim kalınan tahriratdan malum buyurulacağı vechile İstanköy gibi mühim bir kazada şimdîye kadar telgraf hattı temdid edilemediği gibi bilcümle muhaberat ve münakalat Hacı Davud ve Yunan kumpanyaları vapurlarıyla icra edilmektedir. Vapurun küçük, batü'l-seyr ve köhne olmalarından sarf-ı nazar seyr ü seferleri muntazam olmadığından idareten ve ticareten pek büyük müşkülata tesadüf olunmaktadır. Adanın telgrafdan ve muntazam postadan mahrum olması yüzünden düçar olduğu zarar-ı maddiyi birkaç misal ile arz edeyim:

Buranın en mebzul mahsulü üzümdür. Her sene yedi sekiz milyona balığ olan mahsulün kısm-ı azamı taze olarak ve kayıklarla İsenderiye'ye sevk olunur. Fakat telgraf bulunmadığı için gönderilen mikdarın satulub satılmadığı haber alınmadan sevkiyata devam ediliyor. Bu vechile orada sevkiyat teraküm ederek ya kıymetden düşüyor ve dün fiatla satılıyor; yahud terfi-i fiat beklenilerek üzümler çürüyor. Bu vechile İstanköy ahali üzümden üç dört bin lira mutazarrır olmuşlardır. Bu mahzur yalnız üzüm için değil bütün mamulât-ı ticariye için de mevcuttur.

Siyasi ve idari mahzurlara gelince: Bugün en mühim ve müsta'cel bir mesele için vilayet-i celile ile muhaberat-ı telgrafiyede bulunmak iyi ve muvafık havaya "kayıkla Bodrum'a sevk olunuyor" ve o da laakal iki üç güne muhtacdır. Binaenaleyh ekseriyetle vaki' olduğu vechile kaçak kayık ve vapurların civar

körfezlerde dolaşdıkları haber alındığı halde vaktiyle makama arz-ı keyfiyet kabil olamadığından barut, esliha ve sair eşya-yı memnua Memâlik-i Osmaniye'ye idhal veyahud ormanlarımızın hayatını tehdid eden çam kabuğu ihracatı büyük bir mikyasda icra ediliyor.

Vapurların muntazaman gelmemeleri ve buraya uğrayacaklarını ilan ederek yolcu ve posta ve eşya-yı ticariye aldıkları halde uğramayub geçmeleri sebebiyledir ki, şahsi ve ticari muharrerat vaktinde alınamıyor; yolcular günlerce deniz üzerinde seyahat ederek enva'ı meşak ve mezaâhime uğruyorlar. Eşya-yı ticariye ise vakt-i zamaniyla yetişmediği için satışı tehir ediyor ve uzun yolculuktan düçar-ı hasar oluyor. Hiç vâridât temin edemeyen mevaki'-i münferidenin bile telgraf ve postasını temin etmek siyaset ve hikmet-i hükümet nokta-i nazarından elzem iken Anadolu'ya iki buçuk mil yakın ve kaçak menbaı olan körfezlere hâkim İstanköy gibi mühim bir kazada –muhaberat-ı adiyeye ve ticariyesiyle temin-i vâridât edebileceği postanın ihdasından beri vâridâtının mütemadiyen tezayüd etmiş olmasıyla sabit olduğuna nazaran- henüz telgrafa ve muntazam bir postaya malik olmaması pek büyük ve na-kabil-i tefsir bir kusurdur.

Ahalinin vaki olan müracaat ve istirhamları üzerine evvelce makam-ı vilayete arz-ı keyfiyet edilmiş ve üç yüz yirmi altı senesi bûdcesine idhal edileceği cevabı alınmış ise de meselenin ehemmiyet-i fevkaladesine mebni mesarifatı gelecek seneye mahsub edilmek üzere hemen şimdiden inşaata başlatdırılması muvafık-ı hal ve maslahatdır. Binaenaleyh telgraf ve posta ve vapur kumpanyaları hakkındaki maruzat-ı acizanem nazar-ı dikkate alınarak alakadar olanlara tebligat-ı şedide ifası İstanköy'ün umum ahalişi namına rica ve istirham olunur. Fi 17 Kânun-ı evvel sene 325 [30 Aralık 1909]

Belge 3:

Vilayet-i Celile'ye yazılan 306 numrolu fi 2 Kânun-ı sâni 325 [15 Ocak 1910] tarihli tahrirat suretidir.

-Hülâsa-

Çam kabuğu kaçakçılığının men'î hakkında tedâbire-i müsmire ittihaz edilmesine dâir

Anadolu sevahilinden Geyve körfezinin “Alavire” cihetlerinden İstanköy Sömbeki ve Kastaboz ve Şıra limanlarına mensub kayıkların orman memurları vesatetiyle çam kabuğu kaçırılmakta olduğu haberine binaen karagöl sefinesinin mevcudiyeti halinde yirmiden ziyadesinin tutulabileceği İstanköy Liman Riyaseti tarafından fi 2 Kânun-ı sâni 325 [15 Ocak 1910] tarihli ve 33 numrolu tahriratla bildirildiğinden keyfiyet bugün şifreli telgrafla makam-ı sâmi-i vilayetpenâhilerine arz ve işar kılınmıştır.

Kıymetdar memâlikimizin en şâyân-ı aşına menabi'-i servetinden madud ve feyyaz fitratın ihşanından dolayı na-mahdud olan ormanlarımızın böyle memurin-i mahsusanın inkısam-ı muavenetleriyle tahrib edilmekte olmasına ve yalnız kaçırılan çam kabuklarını müsadere eden ibaret cezanın gayr-ı müessir ve belki ihtirasa medar

bulunmasına mebni ilkâ-yı (?) Osmanıye'nin birçok mahallerinin güzel ormanlardan mahrumiyeti iyi memurlar tayin ve kaçakçılıkla tahribata karşı tedâbir-i müsmire ittihaz edilmemesinden neşet ettiğine göre idare-i sâbıkanın ahval-i müessifesini ta'dil ve tashih ile iştigal edileceği şu zaman-ı Meşrutıyet'de icab-ı halin icra buyurulması arz olunur olabda.

Belge 4:

B

Vilayet-i Celile'ye yazılan fi 17 Kânun-ı sâni sene 325 [30 Ocak 1910] tarihli ve 328 numarolu tahrirat suretidir

-Hülasa-

Geyve körfezinde reji vapuru tarafından iki seferde dört kayık derdest edildiğine dâir

İstanköy'le mütenazır Anadolu sevahilinden Geyve körfezinde bir takım yerli ve yabancı kayıkların keyfemayeşa [...] çam kabuğu kaçakçılığı etmek suretiyle mevcudiyeti mütekaddem f 2 Kânun-ı sâni sene 325 [15 Ocak 1910] tarihli ve 306 numarolu arıza ve aynı tarihli şifre telgrafname ile arz ve işar kılınmış olmağla fi 4 Kânun-ı sâni sene 325 [17 Ocak 1910] tarihli telgrafname-i âlilerinde merkezde maiyyet vapuru olmadığından İzmir'deki Fuad vapurunun icra-yı takib zımında hemen İstanköy'e sevki lüzumunun yazıldığı emir ve irade buyurulmuş ve gerçi maruz vapur gelmemiş ise de fi 13 Kânun-ı sâni sene 325 [26 Ocak 1910] tarihinde vürud eden Midilli'ye merbut reji vapurunun iki defalık seferinde ikisi büyük ve ikisi küçük olmak ve minhaysilmecmu' 13.047 kilo çam kabuğu ve iki bin kilo hatab mecmu' bulunmak üzere dört kayık getirmiş ve muamele-i muktezıyeleri ifa kılınmıştır. Körfezlerde daha bir çok kayıklara tesadüf edilmiş ise de derunlarında bir şey bulunmadığına nazaran vapurun gelmesinden haberdar olarak hamulelerini sahilde gizledikleri ve fırsat bulunca tekrar tahmil edecekleri tahmin edilmiş ve körfezlerin birinde 24 saat kadar ihtifadan sonra ansızın basdırmak suretiyle hayli çam kabuğu ve hususiyle eşya-yı memnua-i saireyi hâmil birçok kayık yakalamak mümkün iken kömürünün adem-i kifayesine mebni avdete mecburiyet görülmüştür. Köylülerin cehaleti ve menafi'-i hasiseye inhimak ve bir gaşy ile beraber korucuların müsamaha ve belki de iştrakleri yüzünden ormanların peyderpey ve bilhusus esbab-ı mania ve tecrimiyenin mefkudiyeti mülabesesiyle yevmen feyevmen ve mütezaıyiden tahrib edilmekte bulunduğu iktiza edenlerden lede't-tahkik anlaşılmalı olmağla buna karşı bir tedbir-i müsmir ittihazı memurun ve mükellefiyet-i cemiyet icabatından olduğu için, liman reisiyle cereyan eden müzakere esnasında burada bir küçük vapur bulundurulacak olur ise çam kabuğu, tütün ve inzıbatı muhal olan barut ve esliha kaçakçılığının önü alınabileceği ve bir vakit vilayet maiyetine memur edilmiş ve şimdi Dersaadet'de istimal edilmekte bulunmuş olan San'a vapurunun İstanköy mendireğine kolaylıkla girecek kadar seriü'd-devr olduğu ve âhiren tersanede mükemmelen tamir edilmiş bulunduğu cihetle sevahile yanaşabilecek ve her türlü kaçakçılığı takibe elverecek mezkûr

vapurun az masrafla büyük bir menfaat temin edeceği dermeyan olunmuş ve filvaki bu vasıta ile inzibatı istikrar-ı hükümete ve siyasete pek musib görülmüş olmağla icra-yı icabı istirhamına ictisar kılındı olbabda.

Belge 5:

Vilayete yazılan fî 18 Teşrin-i sâni sene 325 [1 Aralık 1909] tarihlü ve 254 numrolu tahrirat suretidir.

-Hülasa-

İstanköy'ün füyuzâtı hakkında mütalaa ve istirhamı hâvi

Anadolu kıtasının üç mil kadar kurbünde vaki ve Cezair-i Bahr-ı Sefid içinde kuvve-i enbatiye cihetiyle şöhreti şâyi olan İstanköy adası teşkilat-ı tabiyyesi itibariyle ziraat ve filahatin bir numune-i giran-bahası olmak istidadını haiz ve bir levha-i bedayi'-i ahlakı caiz iken bu da emsali gibi idare-i sâbikanın kayıdsızlığı yüzünden her dürlü esbab-ı terakki ve tefeyyülden mahrum kalmıştır. Kudret-i Balığ-i Sübhaniye'nin ihsan buyurduğu o kıymetdar arazi ahalinin fen-i ziraate adem-i vukufu mülabesesiyle cevher-i kabiliyeti izhar edememekte, leziz ve bu nisbetde de kesir sular ve zayıf mevdua-i katibelerini ifaya hizmet edecek cedavel-i ziraiyeye tesadüf edemeyerek sahil-i deryaya doğru akub gitmektedir.

Vaktiyle 35-40 bin raddesinde bir nüfusu ta'yişden mâ'dâ zürrâm ceblerini menafî-i mütekebile ile imla etmiş iken bugün 14 bin kişi bile infak edemeyen bu ada nihayet 15-20 bin liralık dakik celbine mecburiyet kadar hâl-i ataletde bırakılmıştır.

Gerçi ahalinin Meşrutiyet'den bilistifade imar-ı memleket ve tevsi'-i ziraat hevesleri meşhud ise de husul-i amal usul-i amal ile mütevazın bulunduğu halde biçare zürrâ' yalnız çift sürüb harman döğmek ve tarlaların etrafından cereyan eden derelerin bereketini bir-iltizam divarlarla köreltmekten başka bir fikr-i teşebbüse malik değildir. Binaenaleyh efkâr-ı rençberanın vasıta-i tenviri olmak üzere Rumeli muhacirlerinden hiç olmaz ise beşyüz kadar ailenin buraya izamiyle adanın mahall-i muhtelifesine taksim ve iskânı selamet-i memleket ve saadet-i millet için ehem ve elzem bir mesele-i hayatiye olduğu gibi nüfus-ı İslâm 1/3 nisbetinde dûn bulunduğu nazaran şu suretle de siyaseten vatana hizmet edilmiş olacağı nezd-i sâmi-i asafânelerince dahi şâyân-ı tasvib ve tedkik görüldüğü takdirde icra-yı icabına bezl-i inayet buyurulması hasseten müsterhamdır olbabda.

Belge 6:

Vilayet-i Celile'ye yazılan fî 12 Kânun-ı sâni sene 325 [25 Ocak 1910] tarihlü ve 317 numrolu tahrirat suretidir

Sebk eden arz ve işar-ı çâkerâneme cevaben 216 numrolu fî 24 Teşrin-i sâni sene 325 [7 Aralık 1909] tarihiyle [...] bera-yı ta'zim olan tahrirat-ı aliyye-i vilayetpenâhîlerinde beşyüz kadar Rumeli muhacirinin ibdâsına(?) teşebbüsden maksadım cezirenin ne cihetlerinde, ne mikdar arazi-i hâliye bulunabileceğinin ve beher aileye verilecek arazi maişetlerini temin edecek derecede olmak lazım-

geleceğinden bu arazinin bir mahalde mi yahud mahall-i muhtelifede mi tedariki mümkün olacağı ve teferruatının bila- taraf işarı emr ü izbar buyurulmuş olmasına mebnî keyfiyet-i taalluku hasebiyle tapu kalemine havale kılınmış ve yazılan derkenarda muhacirîni ziraat tarikiyle ta'yîş edecek kadar arazinin muhtelif mahallerde ve bilhassa Hazine-i Celile'ye aidiyeti cihetiyle mevki'-i müzayedede bulunan Kardamene karyesinin Palivmandire mevkiindeki 150 ve yine arazi-i mahluleden olarak Meşrutiyet mahallesinin garb-ı şimalinde Kumburunu dimekle maruf değirmenler civarında ve sahile karib bir noktada 121 ki ceman 271 dönümlük yerlerin mevcudiyeti ve ma'mafih Şeytanderesi denilen semtde de bir mikdar arazi kayden görünüyor ise de evvelce hicret eden Rumeli muhacirini tarafından kabul olunmayarak elyevm ötekinin berükünün eyâdi-i [...] bulunduğundan bittahkik umumunun tezahür edeceği Vapsine ile Pili karyelerindeki ahali canibinden bila ruhsat açılmış ve henüz senedatı istihsal edilmemiş hayli arazi olduğundan meydana çıkarmanın mahallerine azimet ve tahkikat-ı mükemmele icrasına mütevakkıf idüğü ve buna mümasil olarak Andomahiye karyesinin şark-ı cenubisinde kâin kal'anın etraf-ı erbasındaki kabil-i ziraat pek çok yerlerin ekserisi tapuya merbutiyet hususunda muarız-ı fehim ise de Arazi Kanunnamesi'nin 68'inci maddesi ahkâmına mugayir olarak terk-i ziraatle muattal kaldığından bunların dahi sahib-i evvellerine tapu misliyle teklif ve istinkâfları takdirinde taraf-ı mîrîden hatta ve binaenaleyh mikdarları gayr-i mütebeyyin olan arazi-i maruza üzerine kaç aile iskânının kabiliyeti şimdiden tayin edilemeyeceğinden bir heyet-i mahsusa ile mahallerince keşfiyat ve tahkikat-ı amîkanın lüzum-ı icrası dermiyan edilmiştir.

Malum ve faik-i melzum-ı hasâfetpenâhîleri olduğu üzere hâl-i daimi bir cereyandan ibaret olub muhtasaran mahiyetinin safahat-ı rengârengini tevsii etmekde ve istikbalde mesai-i hâzıraya göre davranmaktadır. Bu takdirde her vakit mazinin mütenevvi' sahnelerinden ibret alub işimizi o mikyas ile mesaha etmemiz iktiza eder. Avrupa'nın son zamanlarda hayat-ı ictimaiye üzerinde takib etmekde bulunduğu meslek-i siyasi bir devletin hukuk-ı hükümrâniyesine nüfusunun dinen merbutiyet-i maneviyesini tedkikden ibaret olmağla ihtilalcî bir hükümetin teşvikat-i hodgâmânesi yüzünden Girid ceziresinin âhiren iktisab ettiği hâl-i elim nazar-ı dikkate alınacak olur ise her biri milel-i muhtelifenin ihtirasat-ı fevkalâdesi karşusunda tahavvülât-ı uzmaya uğramış birer tarih sahifelerinden ibaret olan Cezâyir-i Bahr-i Sefid'in bugün ve bâhusus hâkimiyet-i milliyeyi bahş eden idare-i meşrutada pek büyük himmetlere müftekr olduğu vehle-i ûlâda tezahür eder. Devr-i makhur-ı istibdadın başluca İslâm unsurunun maarif ve intibahına sedler çektiği ve bu sebeble eccadlarının mesai-i kahramânelerinden müteverris topraklarda İslâmların sâika-i cehâletle süllem-i terakkinin en aşağı derecesinde kaldığı cümlelerin teslim-kerdesidir. Hâlbuki Meşrutiyet Osmanlı bayrağına tâbi' anâsır-ı muhtelifeyi ihraz-ı rüchan hususunda serbest bırakmış ve daha doğrusu üç milletin istidad ve gayreti meydan-ı terakkide mübarezeyle başlamış olmasıyla Kanun-ı Esasi'nin bahş ettiği tevsî-i mezuniyet ve usul-i idare-i nevâhinin zaman-ı tatbikinde İstanköy ceziresinde mevcut takriben on bir bin Hristiyan içinde ancak

dört bin nüfustan ibaret olan ve [...] perde-i cehalet altında çakılan İslâmların ke'enlemeyekün hükmünde kalacağı ve bunun kuvve-i siyasiyeye dokunacağı külfet-i izahdan âzâdedir. Binaenaleyh istikbal için şimdiden düşünülecek nukat-ı mühimme-i siyasiyenin iki rükn-i â'zamından biri maarif diğeri de teksir-i nüfus cihetleridir. Bu mesele yevm-i vürümden beri eşraf-ı cezire ile çok defalar mevzu'-i zemin-i müzakere olarak serd etdiğim mütalaat şâyân-ı tedkik görülmüş hatta muhacirinin hîn-i vürûdunda bazı mütehavvil erbâb-ı hamiyetin kısmen terk-i arazi edeceği taht-ı va'de alınmış ve bununla da tezahür edeceği vechile muhacir celbi efkâr-ı umumiye-i İslâmiyeyi olanca fevâidiyle ihata etmiştir. Şu kadar var ki mezâhib-i mevcude ortasında yek cihetliğiyle kendi mevcudiyetini yine yalnız kendisinin te'emmül ve muhafaza etmesi iktiza eden kuvve-i İslâmiye'ye mütedâir bu kabil mesailin anâsır-ı Osmaniye'den müteşekkil Meclis-i İdare'ye ve elyevm merkez-i celil-i vilayetde münakid Meclis-i Umumi'ye vaz'ı min külli'l-vücut uyamayacağından bu babdaki mütalaa-i acizanemi bervech-i maruz erbab-ı hamiyetin efkârıyla müttehiden arz eder ve beş yüz kadar Rumeli muhacirinin iskânına ciddiyetle tasaddi edilince her dürlü ihtiyacatın eyâdi-i hamiyet ve himmetle ifa ve ikmal edileceğini ilaveten tezkâr eylerim olababda.

Belge 7:

B

Fi 23 Teşrin-i sâni sene 325 [6 Aralık 1909] tarih ve 268 numro ile Vilayet-i Celile'ye yazılan tahrirat suretidir

Dâhiliye Nezaret-i Celilesi'nin işar-ı âlisine zeylen fi 21 Teşrin-i sâni sene 325 [4 Aralık 1909] tarihiyle şeref-keşide buyurulan telgrafname-i sâmilere cevab-ı âcizânemdir. Kazanın umûr-ı muhaberesi zaman-ı sâbıkda 750 guruş maaşlı bir tahrirat kâtibiyle müteaddid mülazımlar tarafından ifâ etdirilmekte imiş ise de evrak-ı resmiyenin böyle vazifedar olmayan kimselerin piş-i enzâr-ı tecessüslerine vaz'ı esrar-ı hükümetin ân-ı vâhidde intişarına bâdi ve binaenaleyh hikmet-i idare nokta-i nazarından mehâzir-i adideyi dâ'i olduğundan tebyiz-i meveddet ve tanzim-i kuyud zımnında İncirli nahiyesi kâtibinin muvakkaten merkez-i kazada ibkasından başka bir çare bulunamamıştır. Temin-i intizam maksadıyla icra edilmiş tensikat-ı cedide mucibince memurin-i sairenin maaşâtına hatta birer misli zammiyat vukuubulduğu halde tahrirat kitabetine mahsus olanı bilakis dört yüz guruşa ve maamafih gazetelerde görüldüğü vechile Meclis-i Mebusan'a arz edilen maliye layıhası mucibince tevkifat yüzde ona iblağ edilir ise 360 guruşa tenzil edilmiştir. Halbuki buradaki tahrirat kitâbeti vilayet-i celileleri dahilinde mevcut kazaların hiç birine nisbet edilemeyecek derece muamelatı adeta liva derecesinde bulunan kaza muhaberatını suret-i mastarda ve muntazamada idare etmek ve küll-i yevm tevâli eden müsevvedâtı tahrir ve tebyizden mâ'da Meclis-i İdare'nin de kâtibi ve uzv-ı tabiisi olmak mûlabesesiyle bir takım umûr-ı mühimmede beyan-ı rey etmek ve badehu kanun dâiresinde karar yazmak gibi vezâif-i la-yuhşa ile muvazzaf olduğuna nazaran bir polis neferinin elbise muhassasatının [...] aldığı maaşına muadil aylığa layık görülmesi muvafık-ı adalet değildir. Binaenaleyh tahrirat kâtibi maaşının hiç

olmaz ise hadd-ı sâbıkına irca'ı ile beraber refakatine de muvafık bir maaş ile bir muavenin tayini derece-i vücubda ise de yine takdir icabı re'y ve irade-i isabetade-i(?) âsafanelerine menuttur.

Belge 8:

Vilayet-i Celile'ye yazılan fi 26 Teşrin-i evvel sene 325 [8 Kasım 1909] ve 207 numrolu tahrirat suretidir.

Hayli sene mukaddem inşa edilmiş ve mürur-ı zamanla köhneleşmiş olan hükümet konağı esasen pek dar olduğundan devairin kısım-ı ekserisi haricde müteferrik mahallerde bulunmakta ve odaların bazıları da yalnız koridora nazır bir pencereden girecek hafif ziyadan başka görmemekde olduğundan ezcümle mevsim-i şitanın bulutlu günlerinde yazı yazmak için şem'a iş'aline mecburiyet yüz göstermek şöyle dursun zabıtaya tahsis edilen zemin katda ve ancak beş altı metre murabba'ındaki oda şâyân-ı istikrar bir levha teşkil etmektedir. Bir mücrimin kanunen mahbusiyeti hengâmında sıhhatinin dahi nazar-ı insafa alınması millet-i necibe-i Osmaniye'nin devr-i hazırda beklediği adalet ve intizam cümlesinden bulunduğu halde tevkifhane adeta her dürlü hastalığa müstead olmak üzere mikrob sergisi ıtlakına seza bir vaziyet-i mahufeden ibarettir. Binaenaleyh gerek muhabbet-i hükümet ve gerekse ânifü'l-arz esbâb-ı müctemiadan dolayı mahkeme-i şer'iyeye ve devâir-i sâireyi ihtiva etmesi için fen ve sıhhate muvafık ve matlub [...] [...] âliyelerine mutabık bir tarzda muntazam bir plânın tanzimi zımınında vilayet-i celilelerinde müstahdem mühendislerden birinin izamı hususuna müsaade-i celile-i vilayetpenâhîlerinin bidiriğ buyurulması fi 19 Eylül sene 325 [2 Ekim 1909] tarihli telgrafname-i âliyelerine cevaben ma'ruz ve müsterhamdır.

Belge 9:

B

Vilayet-i Celile'ye yazılan fi 12 Kânun-ı sâni sene 325 [25 Ocak 1910] tarihli ve 319 numrolu tahrirat suretidir.

Fi 26 Teşrin-i evvel sene 325 [8 Kasım 1909] tarihli arıza-i çâkerânemle arz edildiği üzere İstanköy hükümet konağı denilen bina enkaz-ı istibdad nişanelerinden bir numune ıtlakına sezadır. Cümle kapusundan içeri girildiği zaman işsizlikden dolayı muvazene-i fikriye ve edebiyelerini gaib etmiş oraya buraya lâkaydane oturmuş mevkufaların ortalar[ından] geçilerek ve merdiven üzerindeki duvarların büsbütün şirazededen çıkması mülabesesiyle yağmurdan muhafaza mecburiyetiyle tekrar şemsiye açılarak yukarıya çıkılan dâire-i hükümetin aksam-ı muhtelifesini ihtiva eden üç küçük ve birisi büyücek olmak üzere dört odaya tesadüf olunur ki eski han koğuşlarından hiç farkları yokdur: Li-maslahatın hükümete gelenler jandarmalarla mevkufaların birlikde ve kat-güzar olduklarını görünce hâsıl ettiği hayret esna-yı müzakerede aşağıdan gelen tecrib ve müstehcen seslerin tesiriyle teessüf ve tekerrüre münker olmaktadır. Vakıa şerefîyet itibariyle bu hâl-i külfet tavsifden azade ise de icra-yı terekübüsinden bulunduğumuz hükümetin başluca silah-ı nüfuzu nizam ve intizam olduğu ve aksi kazıye icraat

noktasından akim ve noksanîyet mebde'î(?) bulunduğu için, mesela isticvab zımnında zabıta ve polisce celb edilen oldukça medenîyet görmüş bir şahsın irâe edilen muzlim köşede oturmakdan ihtiraz etmesi ve şân-ı hükümete izafetle acizlerini ziyaret zımnında gelenlerin mefruşatdan öğrenerek ve cüz'î rüzgârdan müteessiren ihtizar eden pencerelerin sadasından ürkerek bir an evvel avdet çaresini düşünmesi millîyet cihetiyle her vakit dag-derun olmaktadır. Salifü'l-arz vukuubulan arz ve izahat-ı kemteranem vechile hükümet konağının tecdiden tarz-ı matluba ifrağı ciheti bir müddet daha tehir edecek olur ise şimdilik idare-i maslahat kaide-i kadime-i menfuresine uymak suretiyle bazı tamirat-ı mübremenin icrası ve mefruşatın olsun bir dereceye kadar intizama vaz'ı mertebe-i elzemiyetdedir. Hâlbuki dâhiliye kısmı zimam-ı hükümeti idare etmekle mükellef iken 268 numro fi 23 Teşrin-i sâni sene 325 [6 Aralık 1909] tarihli arıza-i çâkerânemle de tezkâr edildiği gibi makamların haysiyetleri asla nazar-ı itibara alınmaksızın müstahdemini derd-i maişet içinde gavail-i fikriyeden ve ahali karşusunda bi'z-zarure süfliyetden kurtarmağa kâfi olmayan maaşlarla tensikat icra edilmiş ve bu kabilden olarak cihet-i maliyeye bu sene 500 guruş mefruşat bedeli muhassas iken dâhiliye kısmına ancak yüz guruş tensib buyurulmuş. Bu para ile hiçbir şey görülemeyeceğinden Meclis-i İdare ile tahrirat kalemi ve nüfus ve sair göze çarpan ve dâima muamelat-ı mühimme-i hükümete cevelangah olan odaların dâire-i münasibine ircaı için mefruşat muhassasatının hadd-ı nisaba tesri'-i ifrağı hususuna müsaade-i celile-i vilayetpenâhileri şâyân buyurulmak bâbında.

Belge 10:

Vilayet-i Celileye yazılan 303 numarolu fi 30 Kânun-ı evvel sene 325 [12 Ocak 1910] tarihli tahrirat suretidir

-Hülâsa-

Açık kalan maarif bütçesi menfaatine çekilecek piyangoya müteallık evrakın leffiyile istizanına dâir

İstanköy'de mevcut mekâtib-i ibtidaiyede müstahdem muallimin maaşatıyla maarife müteallık mesarifatdan karşılıksız kalan mebâliği telafi etmek üzere riyaset-i aciz[ane] tahtında piyango keşidesi maarif komisyonunca lede't-tezekkür muvafık ve elzem görülmüş ve suret-i tertibini mutazammın talimatname ve müteferri'i pusula merbutan [mertuban yazılmış] takdim-i huzur-ı asafaneleri kılınmış olmağla 351 mükerrer numro fi 12 Teşrin-i evvel sene 325 [25 Ekim 1909] tarihli zeyl-i âli-i vilayetpenâhileriyle şeref-tebliğ buyurulan Dâhiliye Nezaret-i Celilesi'nin 290 numro fi 12 Eylül sene 325 [25 Eylül 1909] tarihli tahrirat-ı aliyesine tevfikân arz ve istizan olunur olbabda.

Belge 11:

333 numarolu fi 20 Kânun-ı sâni sene 325 [2 Şubat 1910] tarihli tahrirat suretidir.

-Hülâsa-

Piyangonun keşidesi için mezuniyet istihsalinin teyidine dâir

Hayat-ı müstakbele-i medeniye ve siyasiyenin birer icra-yı mühimme ve mütemmimesi demek olan evlad-ı vatanın maarif ve tefeyyüze hizmet maksad-ı hayriyesiyle maarif komisyonunca tertib edilen talim[at]name ve teferruatı merbutan takdim kılınan 303 numro fi 30 Kânun-ı evvel sene 325 [12 Ocak 1910] tarihli arıza-i acizaneme Maarif Müdüriyet-i behiyyesi tarafından yazılan 157 numro fi 3 Kânun-ı sâni sene 325 [16 Ocak 1910] tarihli derkenar mezkûr komisyona havale ve bunda sebep-i mani' olarak zikr edilen cem-i inan lâyihasının dördüncü maddesi tekrar mütalaa edildi. Madde-i maaruzanın gösterdiği mahzur gerçi derkâr ise de maksad itibariyle bu muameleye katiyyen şümulü olmadığı da âşikârdır. Çünkü matuf-ı aleyhi olduğu üç madde[nin] ikincisinde sarahaten mezkûr bulunduğu üzere devâir-i belediyyeye istida etmek ve ruhsat istemek mecburiyeti sırf şahsi piyango ve oyunlara râcidir. Maamâfih [...] ayniyât ahvaline tatbik edilecek olur ise biletlerin yalnız İstanbul'da satılarak harice gönderilemeyeceği ve binaenaleyh semeresiz kalacağı için sarf-ı nazara mecburiyet his edileceği tabiidir. Hâlbuki bu komisyon münhasıran maarif bütcesini nazar-ı tedkikden geçirmek velhasıl mevcudiyet-i milliyemizi i'lâya yegâne medar görülen maarifimiz her an tedâbir-i müfide ittihaz etmek gibi bir vazife-i resmîyeyi mütekeffil olduğu cihetle bervech-i maruz yanlış telkinden dolayı sekteye uğrayan ve tesri'-i icrasına eşedd-i ihtiyac his edilen bu resmi piyangonun bir an evvel keşidesine müsaade-i aliyye-i vilayetpenâhîlerinin şeref-şâyân buyurulması mezkûr komisyon derkenarına munzam istirham-ı mahsusuna müsteniden müsterhamdır olbabda.

Belge 12:

B

Vilayet-i Celileye yazılan 226 numaralı 4 Teşrin-i sâni sene 325 [17 Kasım 1909] tarihli tahrirat suretidir

“Hülâsa”

Muhtekir ve selemcilerin netice-i mezalimi hakkında tedâbir-i mercuze(?) ittihazına dâir

402 umum numro ve fi 27 Teşrin-i evvel sene 325 [9 Kasım 1909] tarihli zeyl-i âli-i vilayetpenâhîleriyle şeref-tebliğ buyurulan Dâhiliye Nezaret-i Celilesi'nin 356 umum numro fi 11 Teşrin-i evvel sene 325 [24 Ekim 1909] tarihli tahrirat-ı aliyeleri mazarrı fevkalade şâyân-ı ehemmiyet olduğundan Meclis-i İdare-i Kaza'ya havale edilerek arz ve amik müzakere olundu. Ziraat Bankası'ndan fukara-yı zürrânın hakkıyla müstefid olabilmesi için banka muamelesinin teshil ve tehvinî ehem ve elzem olub ikrazât şimdi yapıldığı vechile kefalet-i müteselsileden başka kurâ heyet-i ihtiyariyesinin tasdik ve kefaletiyle icrada devam edilecek olur ise esasen her yerde olduğu gibi burada da câri olan selem ve rühûn muamelatının önünü almak mümkün olamayacaktır. Çünkü ekseriyetle bu heyet-i ihtiyariye hükümete yüz guruşdan aşağı olmamak üzere virgü viren ashâb-ı servet ve sâmandan intihab ve tayin olunmakta olub köylerde fukara-yı ahaliyi taht-ı

tahakkümlerine almış olan muhtekirler esasen bu gibiler olduğundan Ziraat Bankası ikrazâtında köylüye kefil olmaları menâfi'-i şahsiyelerine muvafık gelmemektedir. Zaten muhtarlarla heyet-i ihtiyariyelerin ashâb-ı emlâk ve servetden intihab edilmeleri Hükümet-i Meşrûta'mızın tesis-i muadelet hususundaki makasîd-ı âliyesiyle kabil-i telif olmadığından köylülerin emniyetini kazanmış ve köylülerin saadet ve refah-ı ahvâl-i için çalışacak namuslu ve hakikaten ehl-i ziraatden eşhasın intihabı suretinde ahvâl-i hâzıra intihabını tebdil etmek zaruridir. Köylülerin Ziraat Bankası'ndan kefalet-i müteselsile ile para veya tohumluk istikraz edecekleri meblağ ve tohumlukdan hakk-ı kefalet olarak bir şey koparmak istiyorlar veyahud kendileri fahiş bir faiz ile bu ikrazı yapmak istedikleri için –ilerüde te'diyat vukuubulmaz da kefaletimiz hasebiyle emlakımız zabt ve müsadere olunur gibi- vâhi bir mazeret arkasında saklanıyorlar. Halbuki hükümet aşarını aldığı gibi vakt-i ta'şirde Ziraat Bankası'nın hissesini de tahsil edebileceğinden köylülerin mesela onar veya yirmişer kişinin kefalet-i müteselsile ile birbirlerine kefil olmaları ve heyet-i ihtiyariye tarafından yalnız bunların hakikaten zürra' ve ziraate hazırlanmış olduklarının tasdik edilmesi suretinde ikraz muamelesinin basitleştirilmesi bankanın zıya'ı hukukuna bâis olamayacağı gibi zürrân da her vechile bankadan müstefid olmalarını temin edecek ve bu sayede de köylünün teri emeğiyle geçinen mütegalibenin nüfuz ve zulmü kırılarak köylüyü esâret-i dâime içinde bulunduran sem ve rûhûn muamele-i cinâiyesi tedricen zâil olacaktır. Gerek kurâda icrâ eylediğim devr-i teftiş esnasındaki tedkikatım netayici ve gerekse Meclis-i İdare'deki müzakerât hülâsası bu merkezde müttehid olduğundan icrâ-yı icabı bâbında

Bibliyografya

- Bilgi, Nejdet, *Dr. Mehmed Reşid Şahingiray'ın Hayatı ve Hatıraları*, Akademi, İzmir 1997.
- Cezâyir-i Babr-ı Sefid Salnamesi 1321*, Yirminci Defa, Matbaa-i Vilayet, Rodos.
- Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, Ed. Cevdet Küçük, SAEMK, Ankara 2001.
- Hayta, Necdet, "Rodos ile 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezî Dergisi*, S. 5, Ankara 1994, ss. 131-144.
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Kos> (erişim 21.06.2016)
- Örenç, Ali Fuat, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt, İstanbul 2003.
- Turan Muşkara Özel Arşivi.

